

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.235:347.234

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/06>

Шабалін А.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЕСТОНІЇ: ПРАВАЗАСТОСОВЧИЙ ДОСВІД

Наукову статтю присвячено дослідженню особливостей розгляду та вирішення цивільних справ в Естонії за правилами позовного провадження. У статті досліджуються основні етапи розгляду та вирішення цивільних справ в Естонії за правилами цивільного процесу. Вказується, що більшість цивільних справ в Естонії розглядаються за правилами позовного провадження. Це стосується, наприклад, захисту порушеного майнового права (речового права), захисту немайнових прав, захисту права інтелектуальної власності тощо. Приділено увагу етапу подання позову в порядку визначеному цивільним процесом Естонії. Наголошується, що в Естонії існує градація позовів, існують особливості і щодо подання окремих позовів. Так, наприклад, у позові про відшкодування немайнової шкоди (моральної) позивач може не визначити повний розмір відшкодування (суму), а покласти це на суд, який вирішує справу. Цивільний процес Естонії дозволяє подати й зустрічний позов. Особливістю прийняття позову до розгляду в Естонії є те, що суд першої інстанції вирішує питання щодо прийняття позову у розумні строки. Також суд при вирішенні такого питання може дізнатися думки відповідача. Вказується, що в естонському цивільному процесі знайшов своє втілення інститут забезпечення позову. Так, позивач має право на забезпечення позову. Види забезпечення позову визначені, до таких, наприклад, відноситься судово іпотека, арешт майна, заборона на вчинення певних дій, заборона на вчинення правочинів, призупинення виконавчих дій, передача майна судовому виконавцю на збереження тощо. Приділено увагу особливостям судового розгляду в естонському цивільному судочинстві, зокрема досліджені основні етапи судового розгляду. Визначено специфіку стадії попереднього розгляду справи, зокрема, приділено увагу основним питанням, що вирішуються в означеній стадії процесу. Вказується, що не зважаючи на свою автономність, цивільний процес Естонії має тісний правовий зв'язок із загальноєвропейським правом, що пояснюється необхідністю дотримання судами Естонії європейських стандартів. З метою більш повного розуміння особливостей естонського цивільного судочинства у статті порівняння із українським цивільним судочинством щодо позовного провадження. За результатами наукового дослідження сформульовані теоретичні висновки та рекомендації нормативного характеру.

Ключові слова: цивільний процес, ЦПК України, право інтелектуальної власності, ЦПК Естонії, захист речових прав, позовне провадження.

Постановка проблеми. Обрання Україною європейського вектора розвитку ставить перед суспільством низку завдань, пов'язаних із набуттям нашою державою статусу держави-члена Європейського Союзу (надалі – ЄС). Це стосується і правової сфери. У цьому плані цікавим є досвід тих країн, які пройшли шлях від радянського права до інтеграції власної юридичної системи до нормативної бази єдиного європейського блоку. До таких країн належать країни Балтії, зокрема

й Естонія. Саме такий аналіз дозволить вивити оптимальні шляхи щодо швидкого входження до Єдиної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження зарубіжного цивільного процесуального права та судочинства приділяли увагу такі вчені, як: С. Н. Абрамов, Ю. В. Білоусов, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, М. В. Вербіцька, О. М. Ганкевич, О. О. Грабовська, К. В. Гусаров, А. О. Добровольський, Л. С. Дубчак, О. С. Заха-

рова, М. Б. Зейдер, В. В. Комаров, Т. В. Комарова, В. В. Паришка, В. І. Тертишніков, А. В. Шабалін, О. О. Штефан, М. Й. Штефан та ін.

Натомість існує необхідність у виробленні нових підходів, які б дозволили окреслити чіткі вектори європейського розвитку українського цивільного процесуального права. І у цьому плані представляється корисним правовий досвід Естонії як повноправної держави-члена ЄС.

Мета роботи – розглянути цивільно-процесуальні особливості захисту приватно-правових відносин в Естонії. На підставі чого сформувані відповідні теоретичні підходи, а також можливі шляхи удосконалення національного законодавства щодо адаптації останнього до європейських правових стандартів.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загально- і спеціально-наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання, історико-правового аналізу.

Виклад основного матеріалу. У межах цієї наукової роботи ми зупинимся на основних, пов'язаних із вирішенням цивільних справ за правилами позовного провадження в Естонії. Для більш повного розуміння особливостей естонського цивільного судочинства, зробимо порівняння із українським цивільним судочинством щодо позовного провадження.

Базовим документом, який регулює порядок здійснення цивільного судочинства в Естонській Республіці, є Цивільний процесуальний кодекс Естонії (надалі – ЦПК Естонії) [1].

Цивільний процесуальний кодекс естонської держави є основним джерелом норм цивільного процесуального права у країнах романо-германської правової сім'ї, оскільки містить норми, що визначають завдання і принципи цивільного процесу, положення загальної частини статичного характеру, а також розгорнуті процесуальні регламенти, що відображають динаміку діяльності суду та інших учасників судочинства.

ЦПК Естонії був прийнятий парламентом країни у 2005 році. На той час Естонська Республіка вже була членом Європейського Союзу, це й обумовило необхідність прийняття нового цивільного процесуального нормативу, у якому знайшли своє закріплення загальноєвропейські засади правосуддя, а також й відповідні базові документи,

які стали частиною законодавства Естонії як держави-члена ЄС.

ЦПК Естонії був прийнятий парламентом країни у 2005 році. На той час Естонська Республіка вже була членом Європейського Союзу, це й обумовило необхідність прийняття нового цивільного процесуального нормативу, у якому знайшли своє закріплення загальноєвропейські засади правосуддя, а також й відповідні базові документи, які стали частиною законодавства Естонії як держави-члена ЄС.

Відповідно до розділу 1 глави 1 ЦПК Естонії кожна особа має право звернутися до суду із захистом свого порушеного права чи невизначеного інтересу. Також таке право надано й особам, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб (ст. 3 ЦПК Естонії).

В Естонії більшість цивільних справ розглядаються й вирішуються в порядку позовного провадження. Зазначене стосується й України. Це стосується практично всіх категорій цивільних справ (захисту майнових, немайнових прав, захисту права інтелектуальної власності тощо).

Естонське процесуальне законодавство встановлює форму і зміст позовної заяви, а також правила подання позову.

Так, позов повинен відповідати вимогам ст. 362 ЦПК Естонії, відповідно до яких у заяві обов'язково зазначається: предмет позову; обставини, на які посилається позивач; докази, якими обґрунтовується позов; наявність згоди позивача на розгляд справи у порядку письмового провадження; ціна позову [2, с. 49–51].

Копія позову та додані до нього документи повинні бути надіслані відповідачеві до подачі до суду (ч. 1 ст. 362 ЦПК Естонії). Варто зазначити, що в Україні інша процедура подання позову.

Відповідно до ЦПК Естонії позови мають свою градацію, до кожного виду позову існують певні законодавчі особливості щодо форми і змісту. Наприклад, у позові про відшкодування немайнової шкоди (моральної) позивач може не визначати повний розмір відшкодування (суму), а покласти це на суд, який вирішує справу – ст. 366 ЦПК Естонії.

Цивільний процес Естонії дозволяє подати й зустрічний позов у порядку ст. 373 ЦПК Естонії [3].

Естонський суд першої інстанції вирішує питання щодо прийняття позову у розумні строки. Також суд при вирішенні такого питання може дізнатися думки відповідача.

В українському цивільному процесі існує особливий порядок обов'язковості перевірки судом

першої інстанції даних фізичної особи відповідача щодо зареєстрованого місця проживання та місця проживання (перебування) останнього. Інформація про місце проживання (перебування) фізичної особи має бути надана протягом п'яти днів з моменту отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду. Також суддя, з метою визначення підсудності, може також користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру (ч.ч. 6, 7, 8 ст. 187 ЦПК України) [4].

У цивільному процесі Естонії знайшов своє втілення інститут забезпечення позову. Так, позивач має право на забезпечення позову відповідно до ст. 377 ЦПК Естонії. Види забезпечення позову визначені у ст. 378 ЦПК України, до таких, наприклад, відноситься судова іпотека, арешт майна, заборона на вчинення певних дій, заборона на вчинення правочинів, призупинення виконавчих дій, передача майна судовому виконавцю на збереження тощо [5].

Звернемось до загальних положень проведення судового розгляду цивільних справ в Естонії.

Так, відповідно до ст. 347 ЦПК Естонії суд, відкриваючи засідання по справі, спочатку роз'ясняє, яка безпосередньо справа розглядається, з'ясовує, хто присутній із учасників у судовому засіданні, встановлює особи присутніх, з'ясовує про стан інформування (сповіщення) всіх учасників процесу, встановлює повноваження представника, роз'ясняє права та обов'язки в учасників провадження [1].

Безпосередньо сам судовий процес у позовному провадженні починається із стадії попереднього розгляду – глава 41 ЦПК Естонії [5].

У ході проведення попереднього судового засідання суд з'ясовує: 1) позовні вимоги та думку учасників провадження щодо таких вимог; 2) наявність клопотань (заяв) учасників провадження; можливість примирення сторін шляхом укладання мирової угоди тощо – ст. 392 ЦПК Естонії. Основним завданням стадії попереднього розгляду є підготовка до судового засідання по справі. Саме в цій стадії суд інформує учасників про час та дату, місце судового засідання.

У стадії попереднього розгляду відповідач має право на подання заперечень проти позову – ст. 394 ЦПК Естонії. Відповідно до ст. 395 ЦПК Естонії суд може дозволити відповідачеві надати усні заперечення щодо позову безпосередньо у судовому засіданні [1].

Порядок проведення судового засідання у позовному провадженні регламентується

главою 42 ЦПК Естонії, але з урахування загальних принципів цивільного судочинства, що були нами вже розглянуті вище (ст.ст. 350–351 ЦПК Естонії).

Згідно цивільного процесуального закону, в ході судового засідання сторони мають право щодо надання суду доказів; суд заслуховує пояснення та думки учасників тощо – ст.ст. 399–401 ЦПК Естонії.

Після дослідження процес переходить до стадії дебатів, де сторони надають підсумкову оцінку власної правової позиції.

Першим у дебатах виступає позивач, а потім відповідач – ст. 402 ЦПК Естонії.

У ЦПК Естонії існує й спрощене провадження, як і в ЦПК України (глава 10 ЦПК України). За правилами спрощеного провадження можуть вирішуватися, наприклад, справи про стягнення несплаченої авторської нагороди, орендних платежів тощо.

Естонські суди можуть розглядати малозначні (дрібні) справи відповідно до загальноєвропейських нормативів, зокрема Директиви Європейського Парламенту ЄС № 861/2007 щодо спрощеного порядку вирішення дрібних спорів – ст. 405-1 ЦПК Естонії [1].

В українському ЦПК також знайшли втілення спрощені форми судочинства, зокрема спрощене позовне провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України позов може бути розглянутий як за правилами загального позовного провадження, так і спрощеного позовного провадження.

За правилами спрощеного позовного провадження вирішуються малозначні справи. Натомість є деякі категорії цивільних справ, які вирішуються виключно у порядку спрощеного позовного провадження. Такими справами є: справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) – п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [4].

У доктрині цивільного процесуального права визначені основні особливості українського спрощеного позовного провадження. Такими спеціальними ознаками є: скорочені строки розгляду; відсутність стадії підготовчого провадження; розгляд справи, за загальним правилом, у порядку письмового провадження, тобто без повідомлення (виклику) сторін; відсутність судових дебатів;

неможливість розгляду зустрічного позову; обмежена можливість касаційного оскарження справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження [6, с. 85–86].

За результатами розгляду справи суд приймає рішення (акт правосуддя).

Форма і зміст судового рішення закріплені у ст. 442 ЦПК Естонії. Рішення суду складається із вступної, описової та результативної (мотивована) частин – ст.ст. 442, 443 ЦПК Естонії. Рішення суду у кожній справі повинно бути законним та обґрунтованим, що відповідає принципу верховенства права – ст. 436 ЦПК Естонії.

У Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень, зокрема пунктів 32-41, в якому, серед іншого, звертається увага на те, що усі судові рішення повинні бути обґрунтованими, зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою і це є необхідною передумовою розуміння рішення сторонами та громадськістю; у викладі підстав для прийняття рішення необхідно дати відповідь на доречні аргументи та доводи сторін, здатні вплинути на вирішення спору; виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення; обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент заявника на підтримку кожної підстави захисту; обсяг цього обов'язку суду може змінюватися залежно від характеру рішення [7].

У зазначеному Висновку також акцентується увага на тому, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини очікуваний обсяг обґрунтування залежить від різних доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв та доктринальних принципів, а крім того, ще й від різних практик підготовки та представлення рішень у різних країнах.

Естонські суди повинні враховувати європейські нормативи у сфері правосуддя при вирішенні кожної цивільної справи, оскільки Естонія є членом ЄС.

У плані вищевказаного, варто зазначити, що естонське правосуддя тісно пов'язано із загальноєвропейськими судовими інституціями.

Верховний Суд Естонії може звернутися до ЄСПЛ для отримання консультативного рішення щодо застосування, тлумачення та інтерпретації права, яке гарантується Конвенцією про захист прав і основних свобод людини [3]. Такий висновок не є обов'язковим для суду – ч. 3 ст. 681-1 ЦПК Естонії.

Але така процедура має один важливий позитив, а саме: дозволяє сформулювати національну судову практику в контексті загальноєвропейських правових підходів, що у кінцевому підсумку зменшує кількість звернень до ЄСПЛ, а значить й зменшує бюджетні втрати, пов'язані із виплатою справедливих сатисфакцій щодо виконання вердиктів ЄСПЛ.

Зрозуміло, що висновок, отриманий Верховним Судом Естонії, може бути покладений в основу рішення вищої судової інстанції. Таке рішення повинно бути взяте до уваги судами нижчих інстанцій у подібних спорах. У плані викладеного, варто зазначити, що Естонія бере до уваги і практику Суду ЄС, як і інші держави-члени ЄС. Суд ЄС (Court of Justice) є тією інституцією, яка і формує загальноєвропейські юридичні стандарти [8].

Вказаний правовий досвід буде позитивним й для України, з огляду на численність звернень громадян України до ЄСПЛ. Цілком зрозуміло, що широке застосування практики ЄСПЛ сприятиме адаптації українського цивільного процесу до права ЄС, в контексті західного вектора розвитку України.

Правилами ЦПК Естонії визначено, що у судовому рішенні обов'язково вказується строк та порядок його виконання відповідно до правил ст. 445 ЦПК Естонії. Суд може виготовити електронне рішення, яке завіряється електронним підписом судді. Мовою рішення є естонська – ч. 1 ст. 441 ЦПК Естонії.

Рішення оголошується у засіданні або через канцелярію суду. Усі учасники справи повідомляються про час та день оголошення судового рішення. Обов'язковим є оголошення судового рішення на офіційному сайті суду – ст. 452 ЦПК Естонії. У судовій канцелярії учасники процесу можуть ознайомитися зі судовим рішенням (ст. 453 ЦПК Естонії).

Рішення суду, яке набуло законної сили, підлягає обов'язковому виконанню – ст. 457 ЦПК Естонії. ЦПК Естонії передбачає можливість негайного виконання судових рішень. Негайність виконання визначає суд відповідно до ст. 467 ЦПК Естонії [1].

Висновки. Все вищевказане дає змогу дійти наступного:

1. Естонський цивільний процес характеризується своєю автономністю, не зважаючи на те, що Естонія є членом ЄС. У той же час цивільне естонське судочинство здійснюється у рамках, визначених європейськими стандартами у сфері

судочинства. Останнє проявляється і в тому, що вища судова інстанція Естонії має можливість щодо отримання консультативного висновку ЄСПЛ по справі, яка розглядається в Естонії. Висновок, отриманий Верховним Судом Естонії, може бути покладений в основу рішення вищої судової інстанції. Таке рішення повинно бути взяте до уваги судами нижчих інстанцій у подібних спорах. Подібний правовий досвід буде позитивним й для України. Цілком зрозуміло, що широке застосування практики ЄПЛЛ сприятиме швидкій адаптації українського цивільного про-

цесу до права ЄС, в контексті західного вектора розвитку України.

2. Згідно з правилами позовного провадження, в Естонії розглядаються більшість приватно-правових спорів, зокрема, спори щодо захисту права власності, права інтелектуальної власності та ін.

3. Естонському цивільному процесу відомі й спрощені процедури вирішення цивільних справ, що є позитивом з огляду на необхідність розвантаження судів та оперативність правового захисту порушеного права. Подібний підхід знайшов своє втілення і в українському цивільному судочинстві.

Список літератури:

1. Riigi Teataja. Code of Civil Procedure. Site Riigiteataja.ee. URL : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/512122019004/consolide> (дата звернення: 08.01.2024).
2. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс. 2021. 196 с.
3. The Riigi Teataja. Code of Civil Procedure. Site Riigiteataja.ee. URL : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/512122019004/consolide> (дата звернення: 08.01.2024).
4. Закон України: Цивільний процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print> (дата звернення: 08.01.2024).
5. Jurist АІТВ. Site uristaitab.ee. URL : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/512122019004/consolide> (дата звернення: 08.01.2024).
6. Угриновська О. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво господарство і право*. 2018. № 12. С. 85–86.
7. Consultative Council of European Judges. Coe.int. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/documentation> (дата звернення: 08.01.2024).
8. Шабалін А. В. Роль Суду ЄС (Court of Justice) у формуванні європейської правозастосовчої практики. Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України: збірник матеріалів III науково-практичного круглого столу (м. Київ, 14 травня 2020 р.) / наук. ред. Бобрик В. І. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 151 с.

Shabalin A.V. CIVIL PROCEEDINGS IN ESTONIA: LAW ENFORCEMENT EXPERIENCE

The scientific article is devoted to the study of the peculiarities of consideration and resolution of civil cases in Estonia according to the rules of legal proceedings. The article examines the main stages of consideration and resolution of civil cases in Estonia according to the rules of civil procedure. It is stated that most civil cases in Estonia are considered according to the rules of civil procedure. This applies, for example, to the protection of violated property rights (property rights), protection of non-property rights, protection of intellectual property rights, etc. Attention is paid to the stage of filing a claim in the order determined by the civil procedure of Estonia. It is emphasized that there is a gradation of lawsuits in Estonia, there are also specifics regarding the submission of individual lawsuits. So, for example, in a claim for compensation for non-property (moral) damage, the plaintiff may not determine the full amount of compensation (amount), but leave it to the court that decides the case. Civil procedure in Estonia also allows filing a counterclaim. The peculiarity of accepting a claim for consideration in Estonia is that the court of first instance decides on the issue of accepting a claim within a reasonable time. Also, when deciding such a question, the court can find out the opinions of the defendant. It is indicated that in the Estonian civil process, the institution of securing a claim found its embodiment. Yes, the plaintiff has the right to claim security. The types of claim security are defined, such as, for example, judicial mortgage, seizure of property, prohibition to commit certain actions, prohibition to commit acts, suspension of executive actions, transfer of property to a bailiff for safekeeping, etc. Attention is paid to the peculiarities of the trial in Estonian civil proceedings, in particular. The main stages of the trial were studied. The specifics of the stage of the preliminary consideration of the case are determined, in particular, attention is paid to the main issues that are resolved at the specified stage of the process. It is indicated that, despite its autonomy, the civil process of Estonia has a close legal connection with the common European law, which is explained by the need for Estonian courts to comply with European standards. For the purpose of a more complete understanding

of the peculiarities of Estonian civil proceedings, the article compares with Ukrainian civil proceedings in relation to legal proceedings. According to the results of scientific research, theoretical conclusions and recommendations of a normative nature were formulated.

Key words: *civil process, Civil Code of Ukraine, intellectual property law, Civil Code of Estonia, protection of property rights, legal proceedings.*